

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РФ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

MILITARY CRIMES OF THE RF ON THE TERRITORY OF UKRAINE

Стрілець Г.О., к.ю.н.,

старший викладач кафедри права

*Придунайська філія Приватного акціонерного товариства**«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Філіпова Н.А., старший викладач кафедри права

*Придунайська філія Приватного акціонерного товариства**«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Арабаджи Т.Є., студентка II курсу магістратури

*Придунайська філія Приватного акціонерного товариства**«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Стаття присвячена дослідженню та аналізу національного та міжнародного законодавства у сфері регулювання воєнних злочинів, аналізу порушень законів та звичаїв війни, кваліфікації вчинених російською федерацією воєнних злочинів як тяжких міжнародних злочинів, за які беззаперечно має настати кримінальна відповідальність. Воєнні злочини викликають особливе занепокоєння через їх високу небезпеку та низьку ефективність кримінального переслідування. Війни та їх наслідки завжди викликали страх у міжнародній спільноті. Для України та всіх інших європейських країн питання військових злочинів стало актуальним з початком вторгнення країни-агресора на територію України.

Порушення принципів міжнародного права не передбачає жодних імунітетів. Вимоги міжнародного права є чіткими і абсолютними. Державам не дозволяється використовувати погрози і силу проти інших держав. В усіх випадках, незважаючи на ступінь серйозності, це становить порушення цієї норми. Як визначено Нюрнбергом, «коли йдеться про звірства, то звичаєве міжнародне право чітко визначає, що безкарності для високопосадовців не існує». І оскільки відповідальність та підзвітність є самою основою міжнародного права, міжнародне співтовариство повинно співпрацювати, щоб гарантувати, аби ті, хто вчиняють злочини зараз в Україні, не змогли уникнути відповідальності. Це якраз і є відповідальністю міжнародного співтовариства. У реаліях, що склалися, питання, які постали перед міжнародним правом, вдосконалення міжнародно-правових інструментів притягнення до відповідальності росії за міжнародні злочини проти України не викликають сумнівів у своєчасності та актуальності дослідження.

На основі проведеного нами дослідження було сформульовано пропозиції щодо вдосконалення механізмів притягнення до кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни. Висловлені міркування стосовно Ратифікації Україною положень Римського статуту.

Ключові слова: воєнний стан, воєнні злочини, міжнародні злочини, кваліфікація кримінальних правопорушень, Міжнародний кримінальний суд, збройний конфлікт.

The article is devoted to research and analysis of national and international legislation in the sphere of regulation of war crimes, as well as violations of the laws and customs of war. Equating war crimes committed by the Russian Federation to serious international crimes for which responsibility should accrue. War crimes are of particular concern because of their high danger and low effectiveness of prosecution. Wars and their consequences have always caused fear in the international community. For Ukraine and all other European countries, the issue of war crimes became relevant at the time of the invasion of the aggressor country on the territory of Ukraine.

Violation of the principles of international law does not provide any immunities. The requirements of international law are clear and absolute. States are not allowed to use threats and force against other states. In all cases, regardless of the degree of seriousness, this constitutes a violation of this norm. As defined by Nuremberg, when it comes to atrocities, customary international law clearly states that there is no impunity for high-ranking officials. And since responsibility and accountability are the very foundation of international law, the international community must work together to ensure that those who are currently committing crimes in Ukraine are brought to justice. This is precisely the responsibility of the international community. In the current realities, the issues that have arisen before international law, the improvement of international legal instruments for holding Russia accountable for international crimes against Ukraine are extremely relevant.

On the basis of our research, proposals were formulated to improve the mechanisms of prosecution for violations of the laws and customs of war. Opinions expressed regarding Ukraine's ratification of the provisions of the Rome Statute.

Key words: martial law, war crimes, qualification of criminal offenses, International Criminal Court, armed conflict.

Постановка проблеми. Вже понад 1000 днів на території України безперервно тривають військові дії, що створюють загрозу національній безпеці держави, суверенітету, безпеці цивільного населення, цілісності та недоторканості кордонів. Збройна агресія РФ завдала масштабної шкоди економічній, політичній, соціальній сфері, та донині супроводжується вчиненням численних воєнних злочинів. Статистичні дані показують, що число злочинів з кожним днем зростає. Лише з 24 лютого 2022 року по 2 листопада 2023 року було зафіксовано понад 107 тисяч воєнних злочинів скоєні росією проти України. Такою ж колосальною є і кількість кримінальних проваджень за статтею порушення законів та звичаїв війни – не менш ніж 100 тисяч [5].

Внаслідок вторгнення держави-агресора на систему правоохоронних органів України впало нове вкрай тяжке

випробування – забезпечити законність процедури розслідування воєнних злочинів, ефективне судове вирішення справ та винесення справедливого покарання щодо правопорушників. Важливим для кожного з цих етапів є повне та якісне нормативно-правове забезпечення такої діяльності у формі законів, відповідних нових міжнародних актів тощо, а також реалізація всіх процедур у чіткій відповідності до положень національного та міжнародного законодавства.

Але, як показує сучасний досвід, новою правовою категорією для України є саме воєнні злочини, адже з ними пов'язані як нормативне регулювання, так і проблеми запровадження механізму боротьби з цим видом новим видом кримінальних правопорушень. Не дивлячись на те, що в Кримінальному кодексі українське законодавство закріпило положення на основі якого особи, які скоюють воєнні злочини мають бути визнані воєнними злочинцями

та підлягають відповідному покаранню, як уявляється, цього не достатньо для того аби вважати українське законодавство, в умовах викликів сьогодення, здатним відповідати всім сучасним нормам та стандартам міжнародного гуманітарного права, й ефективно здійснювати охорону прав та інтересів населення від воєнних злочинів [2].

Тобто основною та актуальною проблемою є тлумачення воєнних злочинів, правильна кваліфікація кримінального правопорушення за певні воєнні дії, а також питання невідворотного притягнення до карної відповідальності. Проблема кваліфікації воєнних злочинів рф стала актуальною ще з 2014 року, однак на момент введення воєнного стану в Україні ця проблема загострилася через нові виклики.

Аналіз останніх публікацій. На сьогоднішній день кваліфікація військових злочинів а також питання притягнення до відповідальності були досліджені в працях таких науковців як Є. Логвиненко, Гнатовський, Т. Короткий, Є. Стрельцов, М. Хавронюк та інші. Але чим тривалішим є військовий стан на території України, тим актуальнішою є тема розгляду та тим більше виникає випадків вчинення злочинів агресором.

Мета дослідження. Метою даної статті є аналіз національного та міжнародного законодавства у сфері воєнних злочинів, а також дослідження основних практичних проблем, що виникають при кваліфікації даної категорії міжнародних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Країна-агресор, розпочавши повномасштабне вторгнення проти України 24 лютого 2022 року, здійснює численні військові злочини, які є порушеннями норм міжнародного гуманітарного права.

Як відомо, воєнний злочин – вид міжнародного злочину, а отже, будь-яка країна може його розслідувати та карати на національному та міжнародному рівнях. Наприклад, якщо в Україні у мирному житті скоєно вбивство, то його, безумовно, розслідують національні правоохоронні органи. Але якщо ми ведемо мову про вбивство, яке є воєнним злочином, то його може розслідувати будь-яка країна на своїй території. Це так звана універсальна юрисдикція.

Нормативними документами, які закріплюють воєнні злочини як вид кримінального правопорушення є: Женевські Конвенції та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року; Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС).

Військові злочини, за визначенням Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), включають серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року та інших норм міжнародного гуманітарного права. До них належать: напади на цивільне населення; вбивства, тортури або негуманне поводження; навмисне руйнування об'єктів цивільної інфраструктури; використання заборонених методів або засобів ведення війни [3].

Ці документи, узгоджені в роки після Другої світової війни, були не першою спробою встановити «правила війни», а доповнити їх деталями. Відповідно до Конвенції, воєнні злочини включають умисне вбивство цивільних осіб і військовополонених, примусову депортацію, позасудові страсти, використання місцевих жителів на полі бою як «живих щитів» і непотрібне руйнування цивільної інфраструктури.

Але воєнні злочини – це лише одне з порушень міжнародного права російськими військовими та тими, хто їм наказує. До цього додаються злочини проти людяності, геноцид і злочин агресії. Злочини проти людяності – це систематичні та масові вбивства, поневолення та депортація мирного населення. У разі геноциду мова йде про винищення представників певної расової чи релігійної групи. Але довести сам геноцид важко: треба довести, що російське керівництво має намір знищити саме українців і саме все українське.

Однак, постійні ракетні удари по житлових кварталах, лікарнях, системах водопостачання, підрих Каховської ГЕС, Бучанська трагедія, безумовно, свідчать про порушення правил ведення війни та за своєю суттю є актами тероризму, спрямованого на залякування мирного населення нашої країни.

Примусова депортація українців є ще одним свідченням протиправної діяльності загарбників, за попередніми оцінками, десятки тисяч дітей та дорослих насильно вивезені на територію рф, що безумовно є актом геноциду за нормами міжнародного права. Підтвердженням цього є те що 17 березня 2023 року судді Міжнародного кримінального суду видали ордери на арешт президента росії володимира путіна та російської дитячої омбудсменки марії львової-белової. Далі постає проблема їх затримання та притягнення до відповідальності, відповідно до положень міжнародного гуманітарного права, і, тут багато залежить від добросовісності та правослужняності країн, де вказані «особи» можуть перебувати з різними візитами.

Задля забезпечення дотримання гуманітарних норм на території України та у відповідь на вимоги міжнародної спільноти, 09 жовтня 2024 року Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України (далі – ККУ України) у статтю 438 «Порушення законів та звичаїв війни», виклавши її в новій редакції. Згідно зазначеної статті за військові злочини, що скоюються на території України має настати відповідальність, як за воєнні злочини, і таким чином, гарантувати належний захист порушених прав та невідворотність покарання.

Правова політика, в загальному визначенні, – це один з найважливіших видів політики як родового інтеграційного поняття. Основними принципами правової політики, на основі яких вона повинна розроблятися та здійснюватися, є: 1) соціальна обумовленість; 2) наукова обґрунтованість; 3) стійкість і передбачуваність; 4) легітимність та демократичний характер; 5) гуманність, в першу чергу, за рахунок пріоритетності прав людини, та моральні засади; 6) справедливість; 7) гласність; 8) поєднання інтересів особистості та держави; 9) відповідність основним положенням законодавства Європейського Союзу та міжнародного права.

Кримінальна політика, яка діє в межах загальної політики, теж має основні ознаки та характеристики, які притаманні загальній правовій політиці. При цьому кримінальна політика та визначення її складових завжди потребують підвищеної уваги в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема, в умовах воєнного стану [10, с. 9].

Як відомо, кваліфікація кримінального правопорушення полягає в правовій оцінці конкретного суспільно небезпечного діяння та визначенні кримінально-правової норми, яка передбачає встановлення покарання за вчинення особою даного діяння. Кваліфікація – стадія реалізації кримінально-правової норми, в основі якої лежить склад кримінального правопорушення. Тому запорукою правильної кваліфікації є, з одного боку, детальне дослідження фактичних обставин справи, а з іншого – наявність у законі відповідної кримінально-правової норми.

Кожен день, правоохоронними органами фіксуються докази, задля притягнення ворога до відповідальності, 7 березня 2022 року у Міжнародному суді ООН у Гаазі почалися слухання за позовом України до росії у справі щодо обвинувачень в геноциді. 16 березня 2022 року Суд ООН ухвалив рішення, яким зобов'язав росію негайно припинити військові дії.

Однак, не дивлячись на таке рішення суду, ворог не зупиняється, а навпаки більш агресивно вчиняє злочини, що свідчить про недовість методів притягнення злочинця до відповідальності.

На наш погляд, саме на національному рівні має відбуватися найбільша кількість судових процесів. Військовослужбовці рф, стосовно яких немає даних щодо вчинення

ними воєнних злочинів, є військовополоненими та підлягають поміщенню у відповідні табори для військовополонених. У той же час, за ст. 438 КК України слід кваліфікувати дії військовослужбовців росії, які все-таки вчинили воєнні злочини в Україні, що полягають також і у порушення законів та звичаїв ведення війни.

02.03.2022 р. Міжнародний кримінальний суд розпочав розслідування в Україні, який розглядатиме справу вищого військового та політичного керівництва росії. Він діє за принципом компліментарності, який передбачає, що основна відповідальність лежить на національних судах. Але для того, щоб Україна здобула довіру та легітимність міжнародної спільноти, ці процеси та судові процеси мають проводитися відповідно до міжнародних стандартів справедливості та неупередженості [8, с. 117].

Міжнародні судові інституції, зокрема МКС, зосередяться на більш високопоставлених особах. МКС є майданчиком, який дозволяє притягти до відповідальності російську верхівку. Йдеться про воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. Перевага МКС у тому, що він може судити чинних глав держав.

Незалежна міжнародна комісія ООН щодо розслідування порушень в Україні (The Independent International Commission of Inquiry on Ukraine) була створена 4 березня 2022 року відповідно до резолюції Ради ООН з прав людини у відповідь на широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну. Її повноваження – розслідувати всі передбачувані порушення та утиски прав людини та порушення міжнародного гуманітарного права та пов'язані з ними злочини в контексті агресії російської федерації проти України та з'ясувати факти, обставини та першопричини цих порушень [10, с. 10].

Комісія отримує інформацію з першоджерел і різних свідків, а також збирає інформацію та документи від держав, відповідних органів і установ системи ООН, громадянського суспільства та ЗМІ. Слідча група також відвідала Україну в липні та серпні після 10-денного візиту членів комітету в Україну в червні. Члени Комітету та слідча група здійснили принаймні ще один візит в Україну до оприлюднення остаточного звіту в березні 2023 року.

У своїй роботі Комісія керується двома резолюціями Ради ООН з прав людини. Перша з них – від 04 березня 2022 року – час створення комітету, який не має географічних та темпоральних обмежень щодо подій, які він розслідуватиме.

На першому етапі розслідування Комісія встановила, що з 24.02.2022 року в Україні були вчинені військові злочини, порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. Збройні сили росії відповідальні за переважну більшість виявлених порушень, і, комітет дійшов висновку, що кілька нападів із застосуванням вибухової зброї, які він розслідував, були невивірковими та не вживали можливих запобіжних заходів для зменшення шкоди цивільному населенню, що є порушенням міжнародного гуманітарного права [12].

Розслідувати такі атаки та ідентифікувати винних важко, оскільки вони відбуваються в ситуаціях, що швидко змінюються, і тому, що всі сторони збройного конфлікту використовують однакові системи зброї. Отримані на даний момент докази переконливо вказують на невивіркові напади російських збройних сил. Крім того, Комісія задокументувала невивіркові атаки з використанням заборонених касетних босприпасів, які вразили великі території і, отже, були невивірковими під час використання в населених пунктах. Комітет виявив, що в деяких випадках російські збройні сили навмисно розміщували свої війська або техніку поблизу населених пунктів або цивільних осіб, щоб зменшити ймовірність нападу.

Якщо Міжнародний Кримінальний Суд визнає військових злочинців винними, їм загрожує до 30 років ув'язнення або довічне ув'язнення, а також суд може

постановити виплату штрафу або конфіскацію майна, отриманого в результаті злочину, і, окремо, компенсації потерпілим. Військовослужбовців також чекає покарання за окремі злочини, передбачені українським законодавством, у тому числі до 15 років позбавлення волі або довічне ув'язнення. Якщо командир (командувач) військової частини має або зобов'язаний володіти інформацією про можливі військові злочини, вчинені його підлеглими, але не докладає зусиль для їх запобігання він також несе відповідальність за віддачу злочинних наказів, а підлеглий, якщо його злочинна поведінка очевидна, відповідає за виконання злочинних наказів [9].

У 2015 році Україна визнала юрисдикцію МКС розслідувати та судити осіб, які вчинили пов'язані з цим злочини на її території, тож інституція зможе притягувати до відповідальності високопоставлених політичних діячів рф за міжнародні злочини, а саме: військові злочини, злочини проти людяності, геноцид.

Однак МКС не має юрисдикції щодо злочинів агресії, вчинених посадовими особами рф (оскільки рф не є учасником Римського статуту) [11]. Тому для притягнення керівників рф до відповідальності за злочин агресії іншим підходом є створення спеціального суду, у статуті якого буде передбачена можливість судити керівників російської федерації за воєнні злочини в Україні.

Оскільки Україна визнала право МКС розслідувати усі відповідні злочини на її території, вчинені з 20 лютого 2014 року, МКС міг здійснювати свою юрисдикцію і без ратифікації Римського статуту. Проте, відсутність ратифікації все одно ставила серйозні бар'єри та перепони для України. Саме тому 21 серпня 2024 року Верховна Рада прийняла Закон України про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправки до нього, внесений Президентом України Володимиром Зеленським.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що однією із категорій серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, що карається на національному та міжнародному рівнях є воєнні злочини рф проти України, які з суто теоретичних положень стали реальними сьогоднішніми українців. Кожне кримінальне правопорушення має ознаку, що відрізняє його від інших кримінально-караних діянь, воєнні злочини не є виключенням та відрізняється наявністю спеціальної ознаки – міжнародного збройного конфлікту. Ми поділяємо точку зору Є.Л. Стрельцова: «складні процеси, більшість з яких напругу пов'язані з війною, яка відбувається в Україні, потребують постійного вдосконалення правових важелів, що повинно створювати необхідну правову базу для регулювання соціальних процесів у ці трагічні часи. Це стосується усіх галузей права, але, особлива увага повинна приділятися найбільш «жорсткому» його прояву, застосування якого інколи може навіть мати «незворотні» наслідки – кримінальному праву» [11, с. 168].

При висвітленні питання військових злочинів рф проти України в контексті даної статті, автори не претендують на вичерпну повноту викладеного матеріалу, разом з тим можемо на основі здійсненого дослідження зробити наступні висновки.

В міжнародних актах воєнні злочини чітко визначені та належать до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, відповідно до Римського Статуту. Україна, яка наразі перебуває у воєнному стані, через збройну агресію російської федерації, також зобов'язана здійснювати ефективний захист прав та свобод на своїй території. Однак, законодавство України так і міжнародне законодавство виявилось непристосованим до нових викликів, які були спричинені знищенням цивільного населення, обстрілами цивільної інфраструктури, розкраданням національних цінностей на окупованих територіях та іншими численними злочинами, вчиненими державою-агресором.

Ратифікація Україною положень Римського статуту є, безумовно, прогресивним зрушенням у розслідуванні та протидії воєнним злочинам РФ на території України, адже саме Римським статутом визначається юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочинів проти людяності, злочину геноциду, воєнних злочинів, а також

відповідне ґрунтовне визначення цих злочинів, їх тлумачення, процедури їх розслідування та здійснення міжнародного правосуддя. Ратифікувавши Римський статут, основоположний документ цього унікального міжнародного судового органу, Україна стала його повноправною учасницею з усіма правами і обов'язками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. з наступними змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.11.2024).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. з наступними змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.11.2024).
3. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. з наступними змінами та доповненнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.11.2024).
4. Про затвердження інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. Дата оновлення: 31 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 25.11.2024).
5. Скільки воєнних злочинів РФ зафіксували в Україні. Що кажуть в ОГПУ. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspihne.media/615955-skilki-voennih-zlociniv-rf-zafiksuvani-v-ukraini-so-kazut-v-ogpu-i-reestri-rosijskih-voennih-zlocinciv/> (дата звернення: 26.11.2024).
6. Проблемні питання належної кваліфікації воєнних злочинів. *Адвокатське об'єднання AZONES*. URL: <https://azones.law/analytics/problemni-pytannya-nalezhoi-kvalifikatsiyi-voennyh-zlochyniv/> (дата звернення: 26.11.2024).
7. Глов'юк І.В. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. *Право України*. № 5. С. 85–100.
8. Коруч У.З. Розслідування міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів росії в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. *Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 2. С. 117–122.
9. Морозюк Р. Відповідальність держав у міжнародному праві. URL: <http://pgpjournal.kiev.ua/archive/2017/11/55.pdf> (дата звернення 26.11.24 р.)
10. Стрельцов Є. Л. Кримінальне право в умовах надзвичайного стану. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Нац. унту «Одес. юрид. акад.», Одеса, 9 груд. 2022 р. / уклад.: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Одеса, 2022. С. 9–13.
11. Стрельцов Є.Л. Догми кримінального права воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 168–172.
12. Хавронюк, М. Про «санкції» як спеціальні обмежувальні заходи: регламентація і ризики застосування. URL: <https://rpr.org.ua/news/pro-sanktsii-ia-k-spetsial-ni-obmezhuval-ni-zakhody-rehlementatsiia-i-ryzyku-zastosuvannia/> (дата звернення: 26.11.2024).
13. Черепіна С. О. Міжнародно-правові санкції: поняття та значення у міжнародному праві. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4022/Черепіна.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 30.11.24 р.)